

KORREKSION MASHG’ULOTLARDA ESHITUV IDROKI USTIDA ISH OLIB BORISHNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

O’zMPU Logopediya kafedra o’qituvchisi K.X.Alimova
O’zMPU Logopediya yo’nalish talabasi S.S.Toshpo’latova

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19645815>

Annotatsiya. Zamonaviy moddiy-texnik baza malakali o’qituvchilar va tibbiyot mutaxassislari bilan birga imkoniyati cheklangan bolalar uchun o’quv dasturlarini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bularning barchasi tarbiyalanuvchilarning jamiyatga to’liq moslashish uchun zarur bo’lgan ko’nikma va bilimlarni imkon qadar erta egallashlari va o’z imkoniyat, qobiliyatlarini ro’yobga chiqarishlarini ta’minlashga qaratilgan.

Kalit so’zlar. idrok, fonema, intellektual, barkamol avlod, korreksion, pedagogik, reabilitatsion, imkoniyati cheklangan.

Bugungi kunda O’zbekiston Respublikasida milliy turmush tarzini sog’lomlashtirish, ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalash davlatimiz siyosatining ustuvor yo’nalishiga aylandi. Zero O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev aytganidek, “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo’lib, dunyo miqyosida o’z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo’sh kelmaydigan insonlar bo’lib kamol topishi, baxtli bo’lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz. Yurtimizda yoshlarni mustaqil, erkin fikrlovchi sog’lom turmush tarziga xos insoniy fazilatlar egasi qilib tarbiyalash borasida yuksak muvaffaqiyatlarga erishilmoqda.

Maktabgacha ta’lim vazirligi tomonidan alohida ehtiyojli bolalarga samarali korreksion, pedagogik va reabilitatsion yordam ko’rsatish uchun shart-sharoitlar yaratish bo’yicha boshlangan chora-tadbirlar izchil davom ettirilmoqda.

Zamonaviy moddiy-texnik baza malakali o’qituvchilar va tibbiyot mutaxassislari bilan birga imkoniyati cheklangan bolalar uchun o’quv dasturlarini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bularning barchasi tarbiyalanuvchilarning jamiyatga to’liq moslashish uchun zarur bo’lgan ko’nikma va bilimlarni imkon qadar erta egallashlari va o’z imkoniyat, qobiliyatlarini ro’yobga chiqarishlarini ta’minlashga qaratilgan.

Idrok- bu narsa va xodisalarni bizni sezgi organlarimizda ta’sir etish asosida ularni yaxlit obrazlarni yuzaga kelish jarayonidir. Fransuz psixologi A.Bine va nemis psixologi V.Shtem bolalar tomonidan rasmlarni idrok qilishning go’yoki bir-birini to’ldiruvchi va mazkur tartibdagina sodir bo’luvchi bosqichlarni ishlab chiqadilar. A.Bine idrokning quyidagi bosqichlarini ajratadi:

1. Predmetlarni tarqoq tarzda hisoblash (3yoshdan 7yoshgacha);

2. Rasmdagi predmetlar orasidagi aloqani ilg’agan tarzda tahliliy idrok qilish bosqichi (o’smirlik davrida).

Idrokning o’ziga xos xususiyatlari: predmetlilik; yaxlitligi; tizimlilik; doimiylik; mantiqiylik (anglanganligi); tanlanganligi.

Fonematik idrokda quyidagi kamchiliklar uchraydi:

- nutq eshituv analizatorlari zararlanishiga olib keladi;
- nutq harakat analizatorlari zararlanishiga olib keladi.

Nutq harakat analizatori funksiyalaridagi buzilishlar fonemalarni eshitib idrok qilishiga ta’sir ko’rsatadi. Tovushlarni buzib talaffuz qilish, arikulyatsiyadagi xatoliklar birlamchi fonematik idrokning shakllanmaganligidan dalolat beradi. Ba’zida bunday bolalarda talaffuzda farq qiladigan yoki bir xil talaffuz etiladigan fonemalarni eshitib farqlash kuzatiladi. Bunda talaffuzda qancha ko’p tovushlar differentsatsiya qilinsa, eshitishda fonemalar shunchalik yaxshi farqlanadi. Fonematik eshitishning rivojlanishi nutqning barcha tomonlari rivoji bilan bevosita aloqada bo’lib, bu bolaning umumiy rivojlanishiga bog’liq bo’ladi.

Nutqi to’liq rivojlanmagan bolalarda:

- murakkab sharoitlarda predmetning obrazini muayyan qiyinchiliklar bilan idrok qiladilar;

- qaror qabul qilish vaqti uzayib ketadi;

- bolalar o’z javoblari to’g’riligiga unchalik ishonch hosil qilmaydilar.

Yuqoridagi fikrlardan shuni xulosa qilish mumkin quyidagi eshituv idrokining tekshirish va rivojlantirish metodikalarini qo’llashimiz maqsadga muvofiq:

Metodika "Qanday tovushlar?"

Maqsad: tovushli o'yinchoqlar misolida nutq bo'lmagan tovushlarni eshitish idrokining shakllanish darajasini aniqlash.

Uskunalar: ekran, ovoz chiqaradigan o'yinchoqlar (chaqiriq, daf, qo'ng'iroq, baraban, bolg'a).

O'tkazish tartibi. Metodika har bir bola bilan alohida o'tkazildi. Bolaga o'yinchoq baraban, qo'ng'iroq, bolg'a, chayqalish, ko'rsatiladi, ular chaqiriladi va takrorlashni so'raydi. Keyin ular qanday ovoz berishlarini tinglashni taklif qilishadi: baraban chaling, qo'ng'iroq qiling, stolni bolg'a bilan taqillating, shang'iroq, tambur chaling. O'yinchoqlarni yana nomlang. Keyin ekranni o'rnating va uning orqasida bola ketma-ket barcha tovushlarni tinglash uchun taklif qilinadi. Har bir eshitilgan tovushdan so'ng, bola eshitgan narsasining o'z versiyasini nomlaydi.

Ko'rsatma: "Endi tinglang va qanday o'yinchoq yangradi, ayting. Uning ismini bering."

Natijalarni qayta ishlash:

- 5 ball - xatosiz mustaqil to'g'ri javob, bola barcha tovushlarni nomladi;

- 3-4 ball - bola 1-2 ta xatoga yo'l qo'ygan;

- 0-2 ball - bola 3 dan ortiq xato qilgan.

Rivojlanish darajasi haqida xulosalar:

- 5 ball - yuqori daraja;

- 3-4 ball - o'rtacha daraja;

- 0-2 ball - past daraja.

Eshitish idrokini rivojlantirishga yordam beradigan o'yinlar va mashqlar qo'llash orqali - musiqa asboblari, uy shovqinlari, tabiat tovushlari va boshqalarni farqlash; baland va yumshoq tovushlarni farqlash; turli masofalarda tovush manbasini topish qobiliyatini rivojlantirish; ritm tuyg'usini rivojlantirish; fonemik eshitishning shakllanishi (nutq eshitish).

Misol uchun – musiqa asboblari tovushlarini, kundalik shovqinlarni, tabiat tovushlarini, hayvonlar va qushlarning ovozi quloq bilan farqlashga yordam beradigan o'yinlar ("Biz yuramiz va raqsga tushamiz", "Qarsaklar");

- ritm tuyg'usini rivojlantirishga hissa qo'shadigan o'yinlar ("Askarlar va raqqoslar", "Kichik barabanchi");

- fonemik idrokni rivojlantirish uchun o'yin mashqlari ("Xato qilmang", "Ovoz tarkibiga o'xshash so'zlarni farqlash" mashqi);

- baland va jim tovushlarni farqlash uchun o'yinlar ("Jim va baland ovoza", "Exo");
- turli masofalarda tovush manbasini topish qobiliyatini rivojlantirish uchun o'yin mashqlari ("Nima eshityapsiz?", "Baland ovoqli takliflar").

Bu o'yinlarni qo'llash orqali - bolaning atrofdagi tovushlarni tan olish qobiliyatini rivojlantirish, bolani nutq bo'lmagan tovushlarning eshitish tasvirlari va ularni chiqaradigan ob'ektlar o'rtasidagi muvofiqlikni topishga o'rgatish; nutqiy bo'lmagan tovushlarni akustik xususiyatlariga ko'ra bir-biridan farqlashni o'rgatish; bolaning xotirasida turli xil tovushlarning yangi eshitish tasvirlarini to'plash malakalarini shakllantiradi.

Odam ko'plab tovushlar bilan o'ralgan: barglarning shitirlashi, yomg'irning ovozi, qushlarning qo'shig'i va chiyillashi, itlarning hurishi, mashina signallari, musiqa, odamlarning nutqi va boshqalar. Eshitish idrokining rivojlanishi boshqa psixik jarayonlar bilan o'zaro aloqada sodir bo'ladi. Nutq ta'sirida eshitish idroki tanlangan va tizimli xususiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. "O'zbekiston" 2016.
2. Nurkeldiyeva D.A, Chechirina Y.YE Ilk maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni psixologik, pedagogik va logopedik tekshirish - T.: "Yangi asr avlodi" 2007
3. Ayupova M.Y. "Logopediya, to'g'ri talaffuz qilamiz va yozamiz", O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, T.: -2015